

**“YILKI ATI” ROMANINDA ATLARLA İLGİLİ SIFATLAR
(NİTELİK ANLAMLI VE NİTELEME GÖREVLİ SIFATLAR)**

**The Qualitative Adjectives of The Horse Names In The Novel: “Yılkı Atı”
(Quality Meaning and Descriptive Functioned Adjectives)**

*Meriç GÜVEN**

Özet

Yılkı Atı romanındaki bütün sıfatlar “sıfatın geçtiği sayfa ve satır numaralarına göre” tespit edilerek niteleme sıfatı ve belirten “sıfat” oluşuna göre tasnif edilmiş, “sıklık dağılım tablosu” oluşturularak istatistikî değerlendirme yapılmıştır. Romandaki niteleme sıfatları anlam, yapı ve işlevleri yönünden ele alınarak nitelik anlamı ve niteleme görevli oluşlarına göre incelenmiştir. Bu değerlendirme sonucunda nitelik anlamı sıfatlarda varlığın kendisinde mevcut olma anlamının, niteleme görevli sıfatlarda yakıştırma yoluyla oluşturulma işlevinin belirleyici olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yılkı Atı, Sıfat, Nitelik Anlamı ve Niteleme Görevi

Abstract

All adjectives in the novel named “*Yılkı Atı*” were classified as quality or descriptive adjectives according to the page and line numbers in the novel and were statistically evaluated by developing “frequency tables”. The quality adjectives in the novel were evaluated with respect to semantics, structures, and functions and classified as quality meaning and quality function. As a result of this evaluation, it was observed that on the one hand, the presence of the meaning of objects was within itself in quality meaning adjectives. On the other hand, in descriptive function adjectives, the objects were determined by the way of parabling it.

Key Words: “*Yılkı Atı*”, Adjective, Quality Meaning and Descriptive Function

Yılkı Atı, Türk Edebiyatında kahramanları “at”lar olan ilk romandır. (Daha sonraları Hamdullah Köseoğlu da kahramanları ve konusu aynı olan “Kardelen”i¹ yazmıştır.) Romanda herşey at ile onun yaşadığı doğa arasında geçmekte romanın kurgusunu bu ilişki oluşturmaktadır. İnsanla doğa ve kısrakla insan arasında geçenler, roman boyunca geniş bir açıdan fakat bir bütün halinde verilmektedir. Kırgız romancı Cengiz Aytmatov’un “Kopar Zincirlerini Gülsarı” romanında olduğu gibi bu romanda da at ve insan, davranışları bakımından özdeşleştirilmiş; ata insana özgü nitelikler verilmiştir² Öyküleyici anlatım yanında betimleyici anlatımın da uygulandığı “Yılkı Atı” romanı, gerek konusu ve kurgusu gerekse tavsifi unsurları bakımından orijinal ve zengin öğeler taşır. Kendisi de ‘köylü’ ve aynı zamanda bir ressam olan yazar, köy hayatını tanımasının ve güzel sanatlardaki yeteneğinin yardımıyla, objektif ve subjektif unsurları başarılı bir şekilde birleştirmiş; eserine lirik ve otantik bir söyleyiş kazandırmıştır. Yazar, olayın yanında gözleme de yer vermek suretiyle hem olayın geçtiği harici alemi³ hem de romanın şahıs kadrosunu oluşturan tematik ve karşı gücü⁴ yani “atı” ve “Üssüğünoğlu İbrahim”i, içinde bulunduğu ruh halleriyle canlı ve başarılı bir şekilde betimlemiştir. Romanda, metin halkalarını oluşturan “manâ birlikleri” kronolojik ve fotografik düzenlemeye⁵ uygun kelime gruplarıyla ifade edilmiştir. Duyularla ilgili her türlü duygu, eşyanın görünüş ve değişim safhaları ile olayların meydana gelişi, zengin

* Dr., Balıkesir Üniversitesi, Türk Dili Öğretmeni.

¹ Hamdullah Köseoğlu, **Kardelen**, Bu Yayınevi, İstanbul 1999.

² M. Ziya Bakırcıoğlu, **Başlangıcından Günümüze Türk Romanı**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1986, s. 162.

³ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 1991, s. 141.

⁴ Şerif Aktaş, **age.**, s. 154.

⁵ Sezai Güneş, **Anlatım Bilgisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir 1997, s. 47.

çağrışımlar yaratacak sözlerle karşılanmıştır. Bu sebeple eserde sıfatlar ve sıfat görevli dil birlikleri çok kullanılmıştır. Bu sıfatlar nitelik, özellik, vasıf ve mahiyet bildirdikleri gibi belirtme işlevi de görürler. Yılkı Atı romanındaki “at adları ile ilgili” niteleme sıfatlarını (nitelik anlamlı ve niteleme görevli sıfatları) incelediğimiz bu çalışmanın bir safhasında romanda geçen bütün sıfatları sıfatın geçtiği sayfa ve satır numaralarını da göz önünde bulundurarak “niteleme sıfatı veya belirten olmasına göre” tasnif ettik. Bu tasnif sonucunda romanda 646’sı niteleme sıfatı (nitelik anlamlı ve niteleme görevli sıfat), 878’i belirten (belirtme görevli sıfat),⁶ olmak üzere toplam 1524 sıfat kullanıldığını tespit ettik. Verileri kullanarak oluşturduğumuz **sıklık dağılım** tablosunda, romanda geçen bütün sıfatları sıfat sayısı ve yüzdelik oranına göre istatistikî olarak gösterdik. Diğer safhasında “at adları ile ilgili” niteleme sıfatlarını anlamı, yapısı ve işlevi bakımından “örnek cümleler üzerinde” dilbilgisel özelliklerine göre inceledik. Romanda geçen “at adları ile ilgili” 14’ü basit, 56’sı türemiş, 12’si birleşik toplam 82 niteleme sıfatının at adları’na göre dağılımını tablo(2) üzerinde “istatistikî olarak” değerlendirdik. Bu çalışmamızda sıfatları, belirtenler (belirtme sıfatları) ve niteleme sıfatları (vasıflandırma sıfatları) olmak üzere ikiye ayırdıktan sonra niteleme sıfatlarını da nitelik anlamlı ve niteleme görevli olmak üzere kendi içerisinde ayrıca sınıflandırdık. Çalışmamızda nitelik anlamlı sıfat tabiri ile, **özellik ifadesi taşıyan** yani herhangi bir kavramın özünü oluşturup duruma ve şarta göre değişmeyen, kalıcılık gösteren anlam birimciklerini (**Sağ ayak 20/11**)⁷, **nesneye yapışık olan** yani varlığı nesne ile birlikte algılanan vasıf isimlerini (**Siyah göz 19/28**)⁸ ve bazı **karşıtları gösterilebilen** sıfatları (**İştahlı erkek 28/11**)⁹; niteleme görevli sıfat tabiri ile tarz ve mahiyet bildiren **çoğunlukla fiilimsilerle (Sığırın ardını almaya çeviren çoban 23/30) ve ‘gibi’ edatıyla (Limonata gibi bir yel 13/33) oluşan, bazı yapım ekleriyle türetilen** sıfatları (**Namussuz Doru 23/22**) kasedtik. Değerlendirme neticesinde nitelik anlamlı sıfatlar da çoğunlukla özellik, vasıf ve niteliğin doğrudan doğruya varlığın kendisinde mevcut olduğunu, niteleme görevli sıfatlarda ise bu tavsifin anlatıcının veya kahramanın bakış açısından, onların görüş tarzından yapıldığını yani bu sıfatların yakıştırma yoluyla oluşturulduğunu gördük. Bu durumda birinci gruba giren sıfatlarda bir nesnellik ikinci gruba giren sıfatlarda bir öznellik bulunduğunu belirledik.

Türkçede kelimelerin ve kelime çeşidi olarak sıfatların sınırları tam olarak belirtilmediği ve sıfat çeşidi olarak niteleme sıfatlarının tanımı açık yapılmadığı için hem kelime çeşidi bakımından sıfatın hem de sıfat türü olarak niteleme sıfatının tanımlanmasında ve sınıflandırılmasında bir netlik yoktur. Kelimelerin tanımlanması ve sınıflandırılmasında anlam, biçim, işlev ve konum fonksiyonlarından en az birisi kimi zaman ikisiyle yapılan gruplandırmalar T. Banguoğlu (anlam-biçim)¹⁰, M. Ergin (manâ-vazife)¹¹ çok sayıda kombinasyon oluşturmakta, bu da birbirinden farklı permütasyonlar yaratarak kelimelerin tasnifini ve tanımını karmaşık hale getirmektedir.

Himmet Biray, “İsimler ve İsimlerin Sınıflandırılması” adındaki bildirisinde kelime çeşitleri içinde ismin yeri ortaya konurken gramercilerin belli başlı iki görüş taşıdığını bu görüşlerden birisinin ismi sıfat, zarf ve zamirin dışında bırakan görüş olduğunu bu görüşe bağlı olarak kelimelerin sekiz kısımda (isim, sıfat, zarf, zamir, fiil, edat, bağlaç, ünlem) incelendiğini; diğer görüşün ise sıfat, zarf ve zamiri de isim olarak ele alan görüş olduğunu söyler. Biray, görevli kelimelerin edat başlığı altında toplanmasının, hareketin adı olanlara fiil, varlıkların adı olan kelimelere ise sadece isim denilmesinin uygun olacağını; çünkü bu kelimelerin başka kelimelerle kullanılmadığı sürece zarf veya sıfat olarak ortaya çıkmayacaklarını ifade eder.¹²

⁶ Yüksel Göknel, **Modern Türkçe Dilbilgisi**, Hür Efe Matbaası, İzmir 1974, s. 50-53.

⁷ Engin Yılmaz, **Türkiye Türkçesinde Niteleme Sıfatları**, Değişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 132.

⁸ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım-Yayın-Tanıtım, İstanbul 2002, s. 246.

⁹ Fuat Bozkurt, **Türkiye Türkçesi**, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s. 276-277.

¹⁰ Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 144.

¹¹ Muharrem Ergin, **age.**, s. 95.

¹² Himmet Biray, “Türkçede İsim ve İsmi Sınıflandırılması”, **Türk Gramerinin Sorunları-1994**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 3-4.

Yılkı Atı Romanındaki Sıfatların Genel Dağılımı (Tablo 1)

		NİTELEME SIFATLARI (Nitelik anlamlı ve Niteleme Görevli Sıfatlar)										BELİRTENLER (Belirtme Sıfatları)																													
		FİİLİMSİLERLE YAPILAN SIFATLAR								Kİ EKİ İLE YAPILAN SIFATLAR	GİBİ EDATILI İLE YAPILAN SIFATLAR	NİTELİK ANLAMLI SIFATLAR	Derecelendirme Sıfatları			İŞARET SIFATLARI	Sayı Sıfatları			BELİRSİZLİK SIFATLARI	SORU SIFATLARI																				
T Sıfat S.	G Oranı	/-an/ ²	/-dığı (m)/ ⁴⁺⁽²⁾	/-miş/ ⁴	/-acak/ ²	/-ir/ ⁴	/-medik/ ⁴	/-maz/ ²	/-ıcı/ ⁴				/-ınca/ ⁴	Karşılaştırma Sıfatları	Berkitleme Sıfatları		Küçültme Sıfatları	ASIL SAYI SIFATLARI	SIRA SAYI SIFATLARI			KESİR SAYI SIFATLARI	BELİRSİZLİK SIFATLARI	SORU SIFATLARI																	
1524	100,00000	61	4,00262	51	3,34645	25	1,64042	10	0,65616	2	0,131234	2	0,131234	11	0,721785	4	0,252468	4	0,252468	18	1,181102	415	27,23097	4	0,252468	33	2,165354	2	0,131234	190	12,477191	165	10,82467	8	0,524934	8	0,524934	501	32,87402	6	0,393701

(G.Oranı: Geçiş Oranı, G.Sayı: Geçiş Sayısı, T. Sıfat S: Toplam Sıfat Sayısı), (/-/⁰: Ekin farklı ses biçimleri)

Mustafa Durak, “Sıfat Bir Sözcük Türü Değil, Sözdizimsel Bir İşlevdir” adındaki incelemesinde “Sıfat, söz dizim içinde bir sözcüğün öbekselsel birbirine ulanışıdır. Sıfat bu ulanıştaki işlevsel bir ulamdır yani mikro düzeyde bir çözümlemedir. Sözdizimsel işlevden söz etme noktasına bir ayırım yapılabiliyorsa, o zaman sıfat, bir sözcük değil sözdizimsel bir işlevdir”⁸⁴ demektedir. Sıfatı müstakil bir kelime çeşidi olarak görmemektedir.

Ferhat Zeynalov⁸⁵ ise sıfatları başka bir açıdan değerlendirmekte, niteleme sıfatı fiilden önce geldiği takdirde de sıfat olarak kalır” görüşünü ileri sürmektedir: Güya sıfatlar fiilin önünde kullanılırsa zarflara çevrilirler. Lâkin bir dizi niteleme sıfatı fiilden önce geldiği takdirde de vasıf ve özelliğini yitirmeyerek yine de sıfat olarak kalır. Onların cümlebilimsel görevlerine gelince şunu göstermek olanaklıdır ki, sıfatlar bu durumda niteleme (tarz-ı hareket) zarflarının işlevini görse de, kelime türü olarak yine sıfattırlar. Örneğin, 'yahşi, pis, güzel' gibi sıfatlar ister eşya (isim) önünde, ister fiil önünde belirleyen olarak ortaya çıksın, her iki halde de sıfattan başka bir şey değildirler. Bütün kelime türleri gibi sıfat da cümle ögesi vazifesinde bulunamadığından onu bu esasa göre tasnif etmek olanaksızdır.

Sıfatların kelime çeşidi sayılıp sayılamayacağı yanında, sıfatların ve niteleme sıfatlarının değerlendirmesinde değişik ölçütler kullanılması hem sıfatların hem de niteleme sıfatlarının tanımını ve sınıflandırılmasını birbirinden farklı kılmaktadır. Engin Yılmaz, niteleme sıfatlarını incelediği “Türkiye Türkçesinde Niteleme Sıfatları” kitabında, “Bir dilbilgisi terimi olan sıfatın tanımında, dilbilgisine ait (adları “isimleri” niteleyen, belirten, etkileyen) terim ve kavramların yerine varlık bilimine “ontolojiye” ait (nesnelere /varlıkları /kavramları niteleyen /belirten) terim ve kavramların kullanılmasının böyle bir yanlış sebebiyet verdiğini oysa doğru olanın dilbilgisine ait terim ve kavramların kullanılması olduğunu ve tasnifin buna göre yapılması gerektiğini söyler.⁸⁶

Kaya Bilgegil, Türkçe Dilbilgisi kitabında sıfatı hem bir varlık veya niteliğe hem de onun bir vasfına delâlet eden isim olarak, niteleme sıfatını da isimlere ait nitelikleri ifade eden kelimeler olarak tarif eder. Bilgegil niteleme sıfatlarının ya kulaktan öğrenildiğini veya kuralla teşkil olduğunu kulaktan öğrenilenlere simâî (boz, iyi, küçük gibi) kuralla teşkil olunanlara kıyâsî (akıllı, bilgisiz, çalgıcı gibi) dendiğini söyler⁸⁷.

Yüksel Göknel ise “Sıfatlar, isimleri etkileyen sözcükler olarak tanımlanabilir.” der. Göknel’e göre bir sözcüğün sıfat olup olmadığını anlamak için o sözcükten sonra bir isim kullanmak yeterlidir. Bu iki sıfat birbirine uyan bir bütün meydana getiriyorsa ilk sözcük sıfattır.⁸⁸ İyi kitap, kötü kitap gibi. Sıfatlar yaptıkları işe göre belirten ve asıl sıfatlar olarak ikiye ayrılır sayılar ve nitelikler asıl sıfat olarak gösterilir. (bir, birkaç, sarı, küçük, gibi)

Ahmet Cevdet Paşa-Fuat Paşa Kavâ'id-i Osmaniyye’de sıfatı, bir ismin hâl ve keyfiyetini beyân için ol isme ilâve olunan lâfız olarak tanımlar ve “büyük ev, serkeş beygir” örneklerini verir. Bu ibârelerdeki beyaz ve serkeş lafızlarının sıfat olup beygir ve kağıt isimlerinin hallerini ta’rif ettiğini ve mevsûf olduğunu söyler.⁸⁹ Cevdet ve Fuat Paşaya göre “Sıfat-ı Türkiyye iki kısımdır Semâ’î ve kıyâsîdir Semâ’î işidip bilmek ile zapt olunan kelimelerdir güzel, uzun, kısa gibi. kıyâsî kaide ile bellenen kelimelerdir. Şöyle ki gerek Türkî ve gerek Fârisî veyâhut Arabî olan isimlerin âhirine edât-ı nisbet olan II ve IU kılındıkta sıfat olurlar Bursalı, sevgili, zorlu gibi kezâ isimlerin âhirine CI ilâvesiyle

⁸⁴ Mustafa Durak, “Sıfat Bir Sözcük Türü Değil, Sözdizimsel Bir İşlevdir”, **Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 4, Erzurum 2000, s. 12-18.

⁸⁵ Ferhat Zeynalov, **Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi**, (Akt. Yusuf Gedikli), Cem Yayınevi 1. Bası, İstanbul 1991, s. 123 -124

⁸⁶ Engin Yılmaz, **age.**, 131.

⁸⁷ M. Kaya Bilgegil, **Türkçe Dil Bilgisi**, Dergâh Yayınevi, İstanbul 1984, s. 189-190.

⁸⁸ Yüksel Göknel, **age.**, s. 50-51.

⁸⁹ Cevdet Paşa-Fuat Paşa, **Kavâid-i Osmaniyye**, (Hazırlayan Doç Dr. Nevzat Özkan), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 67

mürekkepçi, kezâ âhirine ÇA ve SI edatları ilâve kılınan isimler sıfat olup ÇA nispet ve SI teşbih ifade eder. Arapça ve imtihansı gibi.⁹⁰ Niteleme sıfatının tanımı ile ilgili olarak Ahmet Topaloğlu (Niteleme sıfatı: Bir ismin niteliğini belirten sıfat)⁹¹, Zeynep Korkmaz (Nitelik sıfatı: Varlıkları niteleyen sıfat, Berke Vardar⁹² (Niteleme sıfatı: Birlikte kullanıldığı adın niteliğini belirten sıfat), Kaya Bilgegil (Niteleme sıfatı: İsimlere ait nitelikleri ifade eden sıfat)⁹³ Neşe Atabay (Niteleme Sıfatı: Kendisinden sonra gelen adın niteliğini gösteren sıfat.)⁹⁴, Tahir Nejat Gencan (Niteleme sıfatı:İsmi niteleyen sıfat)⁹⁵ diye tanımlamakta böylelikle bazen ontolojiyi bazen dilbilgisini esas alan tasnifler⁹⁶ ve bazen işlevi bazen anlamı esas alan tarifler yapılmakta bu da derin yapıda sıfatı ve niteleme sıfatını tartışmalı hale getirmektedir. Bize göre genel olarak niteleme sıfatı, az da olsa **niteleme ön adı**⁹⁷ diye tanımlanan bu kelimeler, dilbilgisine ait bir kavramı karşıladığı ve bu kelimelerde kimi zaman nitelik anlamı (**Al** tay-22/9 ve zayıf yılıklık-80/24) kimi zaman niteleme görevi (**Ağzı dili olmıyan zavallı** hayvan 71/23 ve **Gecenin dondurduğu açlığın bitirdiği** at 23/27) belirleyici olduğu için bunları, her iki tanımı da kapsayacak biçimde **adı niteleyen ve/veya adın niteliğini belirten sıfatlar** olarak söylemeli ve iki cephesi ile birlikte göstermelidir.

“YILKI ATI” ROMANINDA “AT” ADLARI İLGİLİ NİTELEME SIFATLARININ ÖRNEK CÜMLELER ÜZERİNDE İNCELENMESİ

A. ANLAMLARI YÖNÜNDE NİTELEME SIFATLARI (Nitelik anlamı ve niteleme görevi taşıyan sıfatlar)

1. Özellik Gösteren Niteleme Sıfatları (Duruma ve şarta göre değişmeyen, kalıcılık gösteren sıfatlar)

Sesleri duyan at (Sesleri duyan atlar büsbütün kulak kesildiler.) 49/19

Ulumayı duyan atlar (Ulumayı duyan atlar, her seferinde kulaklarını dikiyor, başlarını havaya kaldırıyorlardı.) 66/27

2. Nesneye Yapışık Olan, Varlığı Nesne İle Birlikte Algılanan Niteleme Sıfatları

Al tay (Al tay yularını gerdi.) 22/9

Ceylan gibi bir al tay (Ceylan gibi bir al tay.) 31/14

Çılkır bir at (Çılkır bir at soluk soluğa Kısrak'a yaklaştı.) 41/3

3. Karşıtları Gösterilebilen Niteleme Sıfatları

Arabaya koşulu at (Arabaya koşulu atlar gibi bir boy ilerliyorlardı.) 41/15

Azgın at (Pazarlık uyarırsa azgın at dört bir yandan sıkıştırılır, yakalanır.) 46/13

Eğerli Kırat (Eğerli Kırat kapıda, emirde idi.) 108/5

⁹⁰ Cevdet Paşa-Fuat Paşa, **age.**, s. 67.

⁹¹ Ahmet Topaloğlu, **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1989, s. 110.

⁹² Berke Vardar, **Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1980, s. 128.

⁹³ M. Kaya Bilgegil, **age.**, s. 189-190.

⁹⁴ Neşe Atabay, **Sözcük Türleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976, s. 76.

⁹⁵ Tahir Nejat Gencan, **Dilbilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1954, s. 181.

⁹⁶ Engin Yılmaz, **age.**, s. 131

⁹⁷ Sevgi Özel, “Türkçede Sıfatların (Sıfatların) Tamlama İçindeki Sıraları”, **Türk Dili**, XXXVII, Ankara 1978, s. 198.

Güçlü bir at (At yıkan kurt, şimdi güçlü bir atın çiftesiyle hikâyesini kapıyordu. Çırpıntılı bir çaba ile ayağa kalktı.) 56/16

Eğersiz tay (İbrahim eğersiz tayın karın boşluğuna ayaklarını üzengi gibi vurdu.) 103/21

Namussuz doru (Ulan namussuz Doru, ulan nankör tay bir daha isminizi ananın, arayanın, soranın, aklından geçirenin anasını avradımı sülalesini... diye bağırdı.) 111/24

4. Mahiyet ve Tarz İfade Eden Niteleme Sıfatları (Duruma ve şarta göre değişen, kalıcılık göstermeyen niteleme sıfatları)

4.1. Durum İfadesi Taşıyanlar

Bir ceset gibi uzanmış at (Ve bir ceset gibi uzanmış atın başına geçirildi.) 73/22

Derenin kuytusunda bir süre duran kısarak (Derenin kuytusunda bir süre duran kısarak bir süre sonra köye yöneldi.) 27/1

Derenin kuytusunda bir süre duran kısarak (Derenin kuytusunda bir süre duran kısarak bir süre sonra köye yöneldi.) 27/1

4.2. Hareket İfadesi Taşıyanlar

Hırslı adımlarla gelen bir at (Tepeyi aşacağı sırada karşı yönden hırslı adımlarla gelen bir at gördü.) 40/33

Bir ok gibi önüne gelen at (Önce her biri bir ok gibi önüne gelen atın gerisine bindirdi.) 79/32

Kurşun gibi seğirten at (Benim gibi yayan yapıldığı şöyle dursun, herifçioğlu kurşun gibi seğirten atla yakalayamıyor onları...) 101/28

B. YAPISI VE İŞLEVLERİ YÖNÜNDE NİTELEME SIFATLARI (Nitelik anlamlı ve niteleme Görevli sıfatlar)

1. Basit Niteleme Sıfatları

1.1. K+Ø Halindeki Yalın Basit Niteleme Sıfatları

Al tay (Al tay yularını gerdi.) 22/9

(Anan da böyleydi al tay, bir dokunmaya göreydin karnına) 103/24

(Sonunda al tay yıkıldı, çatlayıp öldü.) 107/

(Bu bütün doluluk içinde al tay yoktu.) 109/11

Çevik at (Çevik at hemen çifte atış aralığına geçti.) 53/20

Garip Doru (Vay garip Doru'm vay, dedi. Kim bilir nerde, ne halde şimdi?) 59/22

Garip kısarak (Garip kısarak bir çukuru doldurur ya) 61/4

(Vay, şu bizim köylü, şu garip kısrak kadar her bir şeyi anlasa) 88/30

Gâvur at (Bu gâvur atlar ovaya inmezlerse her bir yönü kolaçan etmem gerek.) 106/25

Yaban yıklık (Yazı yaban yıklıklarla dolu.) 60/11

Zayıf yıklık (Üç zayıf yıklığın peşine düşen kurttan biri Çılkır'm peşinde idi.) 80/24

1.2. Kgr+Ø Halindeki Yalın Basit Niteleme Sıfatları

Kgr. (İT)

Can yongası atlar (Can yongası ile ömür törpüsü atlar bir bakışta seçiliyordu.) 95/5

Ocak umudu tay (Kısrak'a geri dön derken ocak umudu tay gitti elimizden.) 108/15

Ömür törpüsü atlar (Can yongası ile ömür törpüsü atlar bir bakışta seçiliyordu.) 95/5

Kgr. (Edt.Gr)

Ceylan gibi bir al tay (Ceylan gibi bir al tay.) 31/14

Dağ gibi yıklık (Bu iş, dağ gibi yıklığın işi, sırtı pek atın işi) 86/17

Her biri sülün gibi iki tay (Doru, bu süre içinde her biri sülün gibi iki tay verdi.) 30/11

Kgr.(Ks.Gr)

Datif Gr

Binbaşılara ilayık at (Binbaşılara ilayık attın sen.) 31/4

Kgr.(Tkr.Gr)

(K+s)+(K+s)

Ağızsız dilsiz hayvan (Ağızsız dilsiz hayvan, çoluğuna, çocuğuna merhameti var mı?)

38/33

2. Türemiş Niteleme Sıfatları

2.1. K+s Halindeki Yalın Basit Niteleme Sıfatları

2.1.1. F+s

F:+gın

Azgın at (Pazarlık uyarsa azgın at dört bir yandan sıkıştırılır, yakalanır.) 46/13

(Azgın at, on, yirmi gün sonra uysallaşmış, iri gücü ile işe sarılmıştır.) 46/19

2.1.2. İ+s

2.1.2.1. İ. +lı, li

Eğerli kırat (Eğerli Kırat kapıda, emirde idi.) 108/5

Halkadaki güçlü iki at (Halkadaki güçlü iki at beş kurttan ikisini oyaladıysa da boşta kalan üç kurt, üç zayıf yılkılığın peşine düştüler.) 80/17

Zavallı doru (Olan olur ya zavallı Doru'ya.) 61/4

(Bununla geçmiş olsun kadersiz yılkılık, zavallı Doru.) 86/11

Zavallı hayvan (Ulan edepsizler, ulan eşşek sıpaları, ne istiyorsunuz ağzı dili olmıyan zavallı hayvandan.) 71/23

2.1.2.2. İ.+lık

Yılkılık atlar (Oğlum, aygır kısrakla avlanır. Yılkılık atlar da en tezinden yavrularıyla.) 104/4

2.1.2.3. İ.+siz

Eğersiz tay (İbrahim eğersiz tayın karın boşluğuna ayaklarını üzengi gibi vurdu.) 103/21

Gemsiz at (Gemsiz at, az sonra gеме yüklendi.) 22/4

Güçlü demirkır (Güçlü Demirkır'ın topladığı ve güneydeki tepelere doğru götürdüğü atlar arasında ikinci ve üçüncü türün atları vardı.) 46/23

Kadersiz doru (Sıcak ahırdan yazı yabana. Vay kadersiz Doru'm vay.) 60/2

Kadersiz kısrak (Çok çekti Hıdır Emmin kadersiz kısrak.) 87/13

Kadersiz yılkılık (Bununla geçmiş olsun kadersiz yılkılık, zavallı Doru.) 86/10

Namussuz doru (Ulan namussuz Doru, ulan nankör tay bir daha isminizi ananın, arayanın, soranın, aklından geçirenin anasını avradını sülalesini... diye bağırdı.) 111/24

2.2. Kgr+s Halindeki Türemiş Basit Niteleme Sıfatları

Kgr.(ST)+lı

Biraz daha güçlü (Hani ne var ki biraz daha güçlü biraz daha ayağına tez bir hayvan.) 30/27

Üç dört yaşlı al tay (Hemşerim üç dört yaşlı al tayı olan bir Dorukısrak gördün mü?) 110/7

2.3. Cck+s Halindeki Türemiş Basit Niteleme Sıfatları

2.3.1. Cck+acak

Cck+(Ö)

Tutulacak at (Gerekmeyen at gevşek sicimden geçiyor, tutulacak at için sicim geriliyordu.) 95/17

2.3.2. Cck+an; en

Cck+(YF)

Gerekmeyen at (Gerekmeyen at gevşek sicimden geçiyor, tutulacak at için sicim geriliyordu.) 95/17

Gıdıklanan tay (Gıdıklanan tay coşmuşşa benziyordu.) 103/ 22

Yaklaşan atlar (Yaklaşan atlar karşısında dağınık düzende durdular.) 54/21

Cck+(Ö+YF)

Ağzı dili zavallı olmıyan hayvan (Ulan edepsizler, ulan eşşek sıpaları, ne istiyorsunuz ağzı dili olmıyan zavallı hayvandan.) 71/23

Cck+(N+YF)

Ağzı dili olmıyan zavallı hayvan (Ulan edepsizler, ulan eşşek sıpaları, ne istiyorsunuz ağzı dili olmıyan zavallı hayvandan.) 71/23

Kuyruğu bırakılan Çalkır (At, ileri gücünü arttırdı. Kuyruğu bırakılan Çalkır, iniş aşağı kapaklanıverdi.) 81/3

Kişnemeleri bırakan beş at (Kişnemeleri bırakan beş at da hızla ileri fırladılar.) 52/18

Namıssız adam eden bir kısrak (Namıssız adam eden bir kısrak .) 36/23

Sesleri duyan atlar (Sesleri duyan atlar büsbütün kulak kesildiler.) 49/19

Ulumayı duyan atlar (Ulumayı duyan atlar, her seferinde kulaklarını dikiyor, başlarını havaya kaldırıyorlardı.) 66/27

Cck+(YT+YF)

Aygır'm peşinden gelen at (Ovadaki atlar Aygır'm peşinden gelen atı bir zaman seyrettiler.) 50/20

Geride Dağınık düzende dolaşan atlar (Kısrak yokuşu aşınca ovayı, ovanın ortasında kıvrıla kıvrıla akan ırmağı, ırmağın öbür gecesinde dağınık düzende dolaşan atları gördü.) 90/10

Düzlükte dolaşan yılıklik (Düzlükte dolaşan yılıkliklara hırslı fakat umutsuz gözlerle geride halkalaşan at (Diğerleri ise geride halkalaşan atlara yöneldiler.) 79/11

Saf düzeninde duran üç at (Ortakiler saf düzeninde duran üç at'ı seçtiler.) 79/10

Tepeye yönelen at (Fazla duramadı, tepeye yönelen atların peşinden yürüdü.) 68/26

Cck+(ZT+YF)

Bütün azgınlığı ile kıpırdayan at (Köpek, bütün azgınlığı ile kıpırdayan atın arka butlarından birini ısırıldı.) 70/4

Dağınık düzen otlayan sekiz on at (Dağınık düzen otlayan sekiz on at başlarını kaldırdılar ve kulaklarını diktiler.) 45/5

Dağınık düzende dolaşan atlar (Kısrak yokuşu aşınca ovayı, ovanın ortasında kıvrıla kıvrıla akan ırmağı, ırmağın öbür gecesinde dağınık düzende dolaşan atları gördü.) 90/10

Hareketsiz duran çalkır (Kısrak, yakınında hareketsiz duran Çalkır'a baktı.) 50/1

Hırslı adımlarla gelen bir at (Tepeyi aşacağı sırada karşı yönden hırslı adımlarla gelen bir at gördü.) 40/33

Kurşun gibi seğirten at (Benim gibi yayan yapıldığı şöyle dursun, herifçioğlu kurşun gibi seğirten atla yakalayamıyor onları.) 101/28

Yanyana iki at (Yanyana duran iki at heyecanla gelen ata bakıyorlardı.) 49/10

Cck+(ZT+N+YF)

Üç dört yaşlı al tay olan bir dorukısrak (Hemşerim üç dört yaşlı al tayı olan bir Dorukısrak gördün mü?) 110/7

Cck+(N+ZT+YF)

Fırtınanın ulumasını hiçte bırakan at kişnemeleri (Fırtınanın ulumasını hiçte bırakan at kişnemeleri, kurtların ürme uluma arası hırslı sesleri tepeyi titretiyordu.) 79/26

Cck+(ZT+YT+YF)

Bir ok gibi önüne gelen at (Önce her biri bir ok gibi önüne gelen atın gerisine bindirdi.)

Cck+(YT+ZT+YF)

Altında bitkin yürüyen at (Şimdi altında bitkin yürüyen atın emekleri gözünün önüne gelir gibi oldu.) 19/9

Avluda birkaç dakika duran hayvanlar (Avluda birkaç dakika duran hayvanlar...)

Derenin kuytusunda bir süre duran kısrak (Derenin kuytusunda bir süre duran kısrak bir süre sonra köye yöneldi.) 27/1

Cck+(ZT+ZT+N+YF)

Kısrakla yıllar yılı kader yolculuğu yapan kırat (Kısrakla yıllar yılı kader yolculuğu yapan kırat Doruyu görünce hemen yanına gitti.) 23/22

2.3.3. Cck+dığı; diği; düğü; tiği

Cck+(YF)

Gördüğü yıklılık (Gördüğü yıklılığın herbiri bir ceylan olmuş.) 101/29

109/28 *Karşılaştığı her hayvan* (Değil insanlara, laf anlasalar karşılaştığı her hayvana atlarım soracaktı.)

Cck+(Ö)

23/27 *Gecenin dondurduğu açlığın bitirdiği at* (Gecenin dondurduğu açlığın bitirdiği at sanki bu değildi.)

46/23 *Güçlü Demirkır'ın toparladığı ve güneydeki tepelere doğru götürdüğü atlar* (Güçlü Demirkır'ın toparladığı ve güneydeki tepelere doğru götürdüğü atlar arasında ikinci ve üçüncü türün atları vardı.)

O, Bir evin üzerine titrediği dorutay (O, bir evin üzerine titrediği Dorutay çabucacık unutulmuş, sanki yeni bir koşum hayvanı alınmıştı.) 30/29

Cck+(YT+YF)

Güney tepelerinin duldalarına çektiği atlar (Demirkır, güney tepelerinin duldalarına çektiği atları gece yarısına doğru yeniden ovaya indirdi.) 48/24

Karşıdan gördüğü at (Karşıdan gördüğü at topluluğuna gün boyu yanaşmaktan çekinmişti.) 50/29

2.3.4. Cck+mış

Cck+(Ö)

Şahlanmış at (Şahlanmış at kişnemelerle birlikte ön ayakları ve ağzı ile kurda saldırdı.) 53/12

Cck+(YT+N+YF)

Arka ayakları sınırında halka yapmış sekiz at (Saf düzeni üç yiğit atı bir hayli sağ ve sol yanlarından hızla geçen beş kurt, başlarını bir araya toplamış ve arka ayakları sınırında halka yapmış sekiz ata bütün güçleri ile saldırdılar.) 79/31

Cck+(ZT+YT+YF)

Bir hafta önceki otluk altına yıkılmış at (Bir hafta önceki otluk altına yıkılmış at değildi. 89/15

3. Birleşik Niteleme Sıfatları

3.1. T+T Halindeki Birleşik Asıl Niteleme Sıfatları

(K)+(K+s)

Ürkek,heyacanlı tay (Ürkek, heyacanlı taya İbrahim bindi.) 102/29

(K+s)+(K+s)

Ağızsız, dilsiz hayvan (Hem de ağızsız, dilsiz hayvanın hakkını.) 110/26

Gemsiz, yularsız, eğersiz, mindersiz at (Gemsiz, yularsız, eğersiz, mindersiz atınan yola çıkmış deyi.) 37/4

Güçlü,hırslı (Güçlü,hırslı bir at kişnemesi ovanın dört bir yönüne dağıldı.) 45/4

Kgr.(ST)+ta+Kgr.(ST)+te

Türlü yaşta, türlü cinste atlar (Türlü yaşta,türlü cinste atlar boy gösteriyordu ortada.)

(Cck+s)+ (K)

Nereden geldikleri belli olmayan başıboş iki at (Birden nereden geldikleri belli olmayan başıboş iki atçıktı ortaya.) 27/34

(Cck+s)+ (Cck+s)

Gecenin dondurduğu açlığın bitirdiği at (Gecenin dondurduğu açlığın bitirdiği at sanki bu değildi.) 23/27

Yalnızlığını unutturan, yaşama gücü kısrak (Yalnızlığını unutturan, yaşama gücü veren Kısrak'ın yüzüne bakacak hali yoktu) 50/13

Bğ Gr

Kgr.(İT)+Kgr.(İT)

Güçlü Demirkır'ın toparladığı ve güneydeki tepelere doğru götürdüğü atlar (Güçlü Demirkır'ın toparladığı ve güneydeki tepelere doğru götürdüğü atlar arasında ikinci ve üçüncü türün atları vardı.) 46/23

“Yılkı Atı” Romanında “At”Adları İle İlgili Niteleme Sıfatlarının Dağılımı (Tablo 2)

ADLAR	NİTELEME SIFATLARI					
	Basit Niteleme Sıfatları		Türemiş Niteleme Sıfatları		Birleşik Niteleme Sıfatları	
	G. Sayısı	G.Oranı	G. Sayısı	G.Oranı	G. Sayısı	G.Oranı
At	2	2,43902	27	40,4244	4	4,87804
Ayır	1	1,21951	-	-	-	-
Çalkır	-	-	2	2,43902	-	-
Demirkır	1	1,21951	-	-	-	-
Doru	2	2,43902	5	6,09755	-	-
Dorukısrak	-	-	1	1,21951	-	-
Dorutay	-	-	-	-	1	1,21951
Hayvan	-	-	3	3,1914	4	4,87804
Kırat	-	-	4	4,87804	-	-
Kısrak	2	2,43902	3	3,45853	1	1,21951
Koşum Hayvanı	1	1,21951	-	-	-	-
Tay	2	2,43902	9	10,97559	2	2,43902
Yılkılık	3	3,45853	2	2,43902	-	-
TOPLAM	14	17,07314	56	68,29256	12	14,63412

(**G.Oranı:** Geçiş Oranı, **G.Sayısı:** Geçiş Sayısı, → : Genel anlamdan özel anlama doğru sıralanış)

Yazar, Yılkı Atı romanında atları, “cinsleri, türleri ve renklerine göre” Hayvan → Koşum Hayvanı → At → Yılkılık → Aygır → Kırak, Çılkır, Demirkır, Doru, Dorukısrak, → Tay → Dorutay diye adlandırdıktan sonra atlarla ilgili bu adları nitelik, mahiyet, tarz ve özelliklerine göre nitelemiştir. Yazar romanda, genel anlamlı hayvan kelimesini kullanmakla duygu ve düşünce boyutunun genişliğini, evrenselliğini sağlamış; at kelimesini özel anlamlı kullanmakla da atlarla ilgili kelimelerin anlam kapsamını daraltmış, işlemi zenginleştirmiş böylece. Anlatımı renklendirerek eseri ilgi çekici ve canlı hale getirmiştir.

Eserde kullanılan sıfatlardan, tamlama biçimindeki (**Kuvvay-ı Milliye**deki al 88/29) belirtme sıfatının dışındaki tüm sıfatlar, Türkçenin dil kurallarına göre oluşturulmuştur. Nitelemelerde Türkçe veya Türkçeleşmiş kelimeler seçilmiş, yabancı kelimelerle niteleme yapılmamıştır. Şive taklidinin başarılı kullanıldığı eserde bir köylünün düşünce tarzını yansıtabilecek biçimde halk diliyle söylenmiş (**Naımsız adam eden** bir kısrak 36/23, **Binbaşılara ilayık** at 31/4 gibi) sıfatlara da yer verilmiştir. Romanda bazı at isimleri hem sıfat hem ad olarak kullanılmıştır. (**Doru** at 95/10) (**Garip** Doru 25/7); (**Yılkılık** at 104/4) (**Kadersiz** yılkılık 86/10); (**Kısrak** tay 108/26) (**Yalnızlığını unutturan yaşama gücü veren** Kısrak 50/13) gibi. Aynı kelimelerden oluşmuş sıfatlar farklı işlevlerde (**Ağızsız, dilsiz** hayvan 110/26 birleşik), (**Ağızsız dilsiz hayvan** 38/33 basit) kullanılmıştır. Kimi sıfatlarda tekrara düşülmüş. Aynı sıfat aynı adı (**Garip** Doru 25/27, 59/22), (**Garip** Kısrak 61/4, 88/30) veya farklı adları (Ağız dili olmıyan **zavallı** hayvan 71/23, **Zavallı** Doru 61/4, 86/11) birden fazla sayıda nitelendirmiştir.

Güzel sanatların birçok dalında eser vermiş olan Abbas Sayar, Yılkı Atı romanında şairlikten gelen kelimelere anlam yükleme ve onlara dilediği şekli verme yeteneğini, sanatkar dehası ve hayat felsefesi ile birleştirmiş; insanlar gibi düşünen insanlar gibi davranan Dorukısrak’ı, küçük umutları fakat büyük hayalleri olan Üssüğünoğlu İbrahim’i, bütün acıları ve sıkıntıları ile köylüyü ve köy hayatını, en doğal ve en sade biçimiyle nitelendirmiştir. Bu nitelemelerde Divan kasidelerinin nesib ve teşbib bölümlerindeki gerçek hayattan kopuk, soyut sıfatları görülmediği gibi Tanzimat romanının şairâne ve süslü sıfatlarına da yer verilmemiştir. Romanda, İbrahim Zeki Burdurlu’nun “Tanpınar’ın Şiirlerindeki Niteleme Sıfatları” için söylediğine benzer şekilde “Niteleme sıfatları, sanatçının sezgi gücünde yeni söyleyişlere yeniden doğmuş, bambaşka bir akışa girerek yeni bir anlam ve büyü kazanmıştır.”⁹⁸

Kısaltmalar

Bğ Gr	: Bağlama Grubu
Cck	: Cümlecik
Ø	: Eksiz
F	: Fiil
S	: Sıfat
İ	: İsim
İT	: İsim Tamlaması
K	: Kelime
Kgr	: Kelime Grubu
N	: Nesne
Ö	: Özne
s	: Sıfat yapan ek
ST	: Sıfat Tamlaması
Tk Gr	: Tekrar Grubu
YF	: Yükleme Fiil
YT	: Yer Tamamlayıcısı
ZT	: Zarf Tümlenci

⁹⁸ Burdurlu İbrahim Zeki, “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Şiirlerinde Sıfatlar ve Sıfat Takımları”, **Türk Dili**, C. XVIII, 1968, s. 137.